

דגי הים בידכם נתנו*

יואב גליזר

דיני הטומאה והטהרה ידועים כדינים מעט סבוכים, אשר מרתיעים רבים מללומדם. עם זאת, ננסה במאמר זה להיכנס בכל זאת לסבך ולהתירו, ואגב אורחא להראות כי הסדר והבהירות שולטים אף שם.

בדיני טומאת אוכלין, הדרישה הבסיסית לקבלת טומאה היא שהאובייקט הנאכל יהא ראוי לכך. הווי אומר, כאשר דבר אינו ראוי לאכילה, למשל אוכל סרוח¹, הרי שלא יקבל טומאה, אף אם בפועל יהא אדם שיאכל אותו. במסכת עוקצין (ג', ח) מובאת משנה הדנה בדיני קבלת טומאת אוכלין בקרב דגים, וכלשון המשנה:

דגים מאימתי מקבלין טומאה בית שמאי אומרים משיצודו ובית הלל אומרים משימותו ר' עקיבא אומר אם יכולין לחיות

כפי שרואים, המשנה מציגה מחלוקת משולשת לגבי גדר קבלת טומאה בקרב חיות אלה –

בית שמאי סוברים כי דגים ראויים לקבל טומאה כבר מרגע הצידה. זאת משום שדגים כשרים לאכילה ללא שחיטה, חרף היותם חיים², והרי הם ראויים לאכילה.

בית הלל סוברים כי אפשרות קבלת הטומאה מנצה רק לאחר מות הדג.

ר' עקיבא, מציג עמדה המשלבת את שתי השיטות הקודמות, וסובר מחד כי הדג מקבל טומאה עוד בחייו, אך זאת רק בתנאי שאף אם לא יחזור למים, לא יוכל עוד לחיות.

יסוד מחלוקת התנאים

בהבנת היסוד העומד מאחורי דעות התנאים, דעת בית שמאי מתקבלת ביותר על הדעת – דגים ראויים לאכילה כבר בצאתם מהמים, אף ללא שחיטה³, ומתוקף היותם ראויים למאכל – הרי שיהיו ראויים לקבלת טומאת אוכלין.

עם זאת, בהבנת דעת בית הלל מתעוררת תמיהה – בית הלל, כדעת בית שמאי, מסכימים כי דגים ראויים לאכילה כבר מרגע יציאתם מהמים. אם כן, מדוע לא יקבלו טומאה כבר מרגע זה?

ייתכן שבהבנת שיטתם, טמונה הבנה בסיסית ביסוד דיני טומאת אוכלין, ואף טומאה בכלל.

בדיני הטומאה והטהרה קיימת דרישה בסיסית, השזורה לאורך כל סדר טהרות. דרישה זו היא כי האובייקט המועמד לקבלת טומאה, לא יהיה חלק מהטבע, אלא חלק מעולמו של האדם, ובשליטתו.

דבר זה אנו מוצאים בדיני טומאת אוכלין בדברים הגדלים בקרקע, שם התורה דורשת כי הצמח כבר לא יהיה מחובר לאדמה, אלא תלוש ממנה. כלשון רש"י על הפסוק "וכי יִתֵּן מים על זרע" (ויקרא י"א, לח):

לאחר שנתלש, שאם תאמר יש הכשר במחובר, אין לך זרע שלא הוכשר (ד"ה 'וכי יתן')

כמו כן, מוצאים אנו דין זה בדיני כלים, שם התורה ובעקבותיה המשנה קובעת כי רק כלים מסויימים יקבלו טומאה – כלי חרס, מתכות וכו', אך לא כלי גללים ואדמה.

ברי כי הקביעה כי כלי גללים ואדמה לא מקבלים טומאה, נובעת מהעובדה כי כלים אלו 'טבעיים', היינו עודם קשורים לטבע, ולא נכנסו תחת כנפיו של האדם והפכו לחלק מעולמו. הסתנפות זו לעולמו וניתוק מהטבע נעשה על ידי מחשבת האדם, גמר מלאכה של הכלי וכו', בעקבותיהם יהיו הכלים ראויים לקבל טומאה.

בהבינו זאת, ייתכן וניתן לומר כי קביעתם של בית הלל כי דגים אינם מקבלים טומאה בחייהם, חרף האפשרות לאכלם, נעוצה באי הכפיפות שלהם לאדם. כלומר, בעלי חיים, מתוקף היותם כאלה, הרי הם בעלי ישות עצמית, ישות אשר מונעת מהם להיות מסופחים לעולמו של האדם, ובשליטתו⁴.

מתוקף העובדה שאין הדג החי יכול להיות מוגדר ככפוף לאדם ותחת שליטתו, הרי שלא יהא ראוי לקבל טומאה. רק כאשר ימות, בהיותו 'חפץ' חסר חיות, יוכל האדם לספחו לעולמו, ומתוקף כך להחיל עליו את אפשרות קבלת הטומאה.

בהבנת שיטת ר' עקיבא, יכולים אנו לומר כי באופן עקרוני מסכים הוא לדברי בית הלל, כי דג מקבל טומאה רק במותו, אך מרחיבם. היינו, לדעתו, במקרה אשר ברור כי הדג כבר לא יוכל לחיות, למרות שכרגע הוא חי, הרי שיוגדר על שם סופו, כמת, ולכן יקבל טומאה על אף היותו ברגע זה בחיים.

* בראשית ט', ב.

¹ כדרשת ה'תורת כהנים' שמיני, פרשה ז' פרק ט'.

² כפי שאומרת הגמרא בחולין (כז:) – "דגים דלאו בני שחיטה נינהו..." , וכפי שפוסק הרמב"ם בהלכות שחיטה (א', ג).

³ אם כי ייתכן כי חל איסור בל תשקצו, כדברי ההגהות מיימוניות (על הרמב"ם, הלכות שחיטה א', ג).

⁴ כמו שלא יעלה על הדעת כי נגדיר בהמה כ'חפץ', ויותר מכך – אדם, על אף שגופם גשמי.